

En zij oogsten de tarweoogst” Een intertekstueel onderzoek naar de betekenis van een “eenvoudige” opmerking in het verhaal van de terugkeer van de Ark (I Sam 6:13)

Arjan Knop

Abstract

The story of the return of the Ark of the Covenant in I Sam 6 is one with many different events and changes in the storyline. A lot happens and that is maybe the reason why some information is often overlooked. The remark in verse 13 that when the Ark enters Israel again - after being in hostile land for a long period of time - the people from Beth Shemesh were harvesting wheat, is usually neglected or taken as a simple statement of time. There is however much more that can be said about the mentioning of the harvesting of wheat. In this article we will explore seven “lines of associations” that are connected with “harvest” and “wheat.” We will give an overview of this set of meanings which will lead us “outside” the story. By bringing these associations into the story our interpretation of the meaning of the great Ark of JHWH returning to its homeland becomes much more deepened and profound.

INLEIDING

ובית שמש קצרים קציר-חטים בעמק: “En de mensen van Beth Shemesh oogsten de tarweoogst in de vallei” (I Sam 6:13). Slechts een paar woorden, een schijnbaar eenvoudige opmerking in een verhaal rijk aan plotwisselingen. Door bijna niemand echt opgemerkt en meestal afgedaan als enigszins overbodige informatie. Zo lijkt het althans op het eerste zicht. Maar zoals dat met veel dingen het geval is, als wat dieper gegraven wordt, blijken er vele schatten verborgen te liggen. De meeste commentaren trekken wel voren over het verhaal van de terugkeer van de Ark en zaaien daarin enkele opmerkingen, ideeën en suggesties, doch vergeten hierbij om de tanden van de interpretatie diep genoeg in de vruchtbare grond te zetten. Het kan daarom gebeuren dat verhaalelementen, die door hun symbolische verwijzingen belangrijke informatie over de betekenis van het verhaal kunnen geven, over het hoofd worden gezien.

Zo kunnen we vaststellen dat áls er al iets gezegd wordt over de graanoogst van de Beth Shemieten op het moment van terugkeer van de Ark, de schrijvers van Bijbelcommentaren zich meestal beperken tot de vermelding dat de oogsttijd van tarwe in het bewuste gebied viel ergens “eind mei, begin juni” of “vroeg in de zomer.”¹ Er is echter meer aan de hand dan een simpele vermelding van de auteur dat de Ark terugkeerde naar Israël in een bepaald seizoen. Deze opmerking bevindt zich op een

¹ Zie bijv. G. Robinson, *Let Us be like the Nations. A Commentary on the Books of 1 and 2 Samuel*, Grand Rapids, 1993, 40 (“Perhaps some cultic event was taking place when this (“de tarweoogst,” AK) happened.”), R.P. Gordon, *1 & 2 Samuel. A Commentary*, Devon, 1986, 102 (“The reference to wheat harvesting (...) shows that it was early summer (May-June).”), W. Brueggemann, *First and Second Samuel*, Louisville 1990, 42 (hier enkel de opmerking: “They rejoice (v. 13).”), J. Mauchline (ed.), *1 and 2 Samuel* (New Century Bible), London, 1971, 80: “Wheat harvest (13) indicates that the time of year was June.”, C. Conroy, *1-2 Samuel, 1-2 Kings. Old Testament Message, nr 6. A Biblical-Theological Commentary*, Wilmington, 1983, 36 (geen opmerking), P.D. Miller & J.J.M. Roberts, *The Hand of the Lord. A Reassessment of the “Ark Narrative” of 1 Samuel*, London, 1977, 56-57 (geen opmerking).

omslagpunt in het verhaal. De Ark was buitgemaakt door de Filistijnen (I Sam 4:11), weggevoerd naar de tempel van hun god Dagon (I Sam 5:1-2), waarna de Filistijnen zwaar getroffen werden door de hand van JHWH. De Filistijnen hadden vervolgens besloten dat het beter zou zijn om de Ark terug te sturen en plaatsten het op een wagen, getrokken door twee kalveren. Deze brachten, geleid door JHWH, de Ark terug naar Israël. Op het moment dat de Ark aankomt, vijandig gebied verlaat en het land van Israël binnengaat, op dat moment zien de Beth Shemieten de Ark. En ook op dat precieze moment zijn ze bezig met de tarweoogst. Het kan inderdaad zo zijn dat de Ark terugkeerde naar Israël in de zomer, maar is dat een relevante opmerking in een zo kleurrijk verhaal van Gods macht en glorie? Staat een dergelijke uitleg in verhouding tot wat het verhaal wil uitdrukken? De Ark keert terug! De heilige Ark, verloren in de strijd tegen de Filistijnen, komt na zeven maanden opnieuw onder het volk. En juist op het moment dat dit gebeurt, wil de schrijver ons duidelijk maken dat dit niet gebeurde in de herfst, of in de winter, maar dat het in de zomer gebeurde? Wat draagt zo'n opmerking bij tot de erkenning van Gods grootheid? Zou het niet zo zijn dat deze vermelding meer inhoudt dan slechts het bieden van een temporele omkadering van een bepaalde gebeurtenis?

We zullen dieper moeten graven en op zoek moeten gaan naar de betekenissen die verbonden zijn aan begrippen als "tarwe/graan" en "oogst." Dat is wat dit artikel beoogt te doen. We onderzoeken zeven lijnen van associaties en brengen deze vervolgens in verband met het verhaal van de terugkeer van de Ark. Indien de opmerking dat de Beth Shemieten bezig waren met de tarweoogst inderdaad verwijst naar "diepere" lagen van betekenis, dan zullen deze associatielijnen het verhaal verrijken en ons helpen om de boodschap ervan beter te begrijpen.

ZEVEN ASSOCIATIES BIJ HET OOGSTEN VAN TARWE

Met "associaties" bedoelen we die onderwerpen waaraan de schrijver van I Sam 6 de lezer of hoorder van het verhaal over de terugkeer van de Ark bewust wil laten denken. Het gaat hier om verwijzingen die zowel door de schrijver als de lezer/hoorder van zijn tijd begrepen werden. De lezer wordt in feite geacht bij het lezen over de tarweoogst buiten het verhaal te treden en "op zoek" te gaan naar de betekenissen die verbonden zijn aan het oogsten van tarwe. Met deze "set van betekenissen" keert de lezer vervolgens terug naar het verhaal om te concluderen dat de boodschap van de tekst in zijn geheel verdiept en verrijkt is. Wat wij nu trachten te doen is deze zelfde beweging te volgen en samen met de oorspronkelijke schrijver en lezers het beeld van de tarweoogst te vullen met betekenissen komende van buiten de tekst om zo het verhaal van de terugkeer van de Ark beter te kunnen interpreteren.

We moeten hierbij de kanttekening maken dat alle associaties uiteraard altijd subjectief gekleurd zijn. Welke beelden en verwijzingen een bepaald woord of begrip oproept kan van persoon tot persoon verschillen. Dit geldt voor mensen die in eenzelfde tijd leven en een bepaalde culturele achtergrond delen, maar zeker ook voor mensen die qua tijd en cultuur ver uit elkaar staan. Onze huidige associaties bij woorden als "graan" en "oogst" kunnen derhalve volledig verschillen van intrinsieke Bijbelse verwijzingen. Vreemd is dit uiteraard niet, want elke tijd en elke cultuur kent haar eigen invulling van betekenissen. Zo zal bijvoorbeeld het woord "water" voor een bedoeïen in de Sahara totaal andere betekenissen en associaties oproepen dan voor iemand in Bangladesh die voortdurend bedreigd wordt door overstromingen of voor iemand in Nederland die onder zeeniveau woont, maar waar de strijd tegen het water in het voordeel van de mens lijkt te zijn beslecht. En dat is alleen nog maar in onze tijd. In elke periode wordt een heel scala aan beelden opgeroepen met een willekeurig woord. Zo zal het woord "graan" voor ons wellicht idyllische beelden oproepen van een wuivend korenveld, van het boerenleven en misschien ook enige melancholie over "dingen die voorbijgaan." Voor een Israëliet in het Oude Israël

betekende graan vooral “leven,” want zonder graan, zonder een goede oogst, dreigde de hongersnood.²

We zijn ons dus bewust van het fluïde karakter van associaties, alsook van de feitelijke onmogelijkheid om “mee te kijken” in het hoofd van een ander mens. Dit geldt in sterkere mate als deze ander duizenden jaren geleden leefde met een totaal verschillend wereldbeeld, cultuur, taal en begrippenkader. Toch is dat precies wat we in de exegese van de Bijbel steeds doen: proberen te begrijpen wat die eeuwenoude teksten ons te zeggen hebben door ons in te leven in de gedachtewereld van de oorspronkelijke auteurs. De manier waarop we dit doen kan verschillen en de methodiek van het zoeken naar associaties is er daar een van.

GRAAN EN DAGON

Nadat de Ark door de Filistijnen veroverd was, werd deze meegevoerd naar Asdod en aldaar in de tempel van Dagon geplaatst.³ Het godenbeeld viel daarna met zijn gezicht op de grond voor de Ark. Nadat het weer op zijn plaats was gezet viel het nogmaals, maar brak nu in stukken uiteen (1 Sam 5:2-7). Dit was het begin van een lange periode van tegenspoed en rampen voor de Filistijnen. Dagon wordt in de Bijbel ook genoemd in het bekende verhaal van Simson die de zuilen van de tempel van Dagon omduwt tijdens een offerfeest voor de Filistijnse god, waarbij de Bijbelse held de vijanden een grote slag toebrengt (Richt 16:23-24).⁴

De naam דגון wordt veelal in verband gebracht met het Hebreeuwse woord voor “graan”: דגון hoewel deze connectie niet door iedereen wordt ondersteund. Hoewel de twee woorden dezelfde Hebreeuwse wortel delen wordt de vraag gesteld naar de herkomst van het woord voor graan. Onduidelijk is of de godheid die vooral bekend was in het Mesopotamische pantheon⁵ vereerd werd als een typische “graangod” of dat de associatie van Dagon met graan pas een latere ontwikkeling was binnen het West-Semitisch taalgebied. Dit wil zeggen dat er al een woord bestond voor “graan” dat hetzelfde klonk als de naam van de god, die men pas later leerde kennen. Doordat de twee woorden homoniemen zijn is de god Dagon dan verbonden met het begrip “graan.” Het is echter ook mogelijk dat de god reeds in verband gebracht werd met graan en dat daaruit het Hebreeuwse woord voor “graan” is ontstaan.⁶

Hoe het ook zij, door de naam van Dagon zelf als ook door andere aanwijzingen (zoals het feit dat de connectie oude wortels heeft in de werken van Philo van Byblos, waar Dagon geassocieerd wordt met Siton die het graan en de ploeg heeft ontdekt) mogen we concluderen dat het godenbeeld dat in de tempel te Asdod in stukken neerviel voor de Ark van JHWH geassocieerd kan worden met “graan.”⁷

² Zie o.a. Gen 41:56-57; Ps 147:14; Neh 5:2.

³ Het was de gewoonte in het Oude Nabije Oosten om godenbeelden van veroverde volken te plaatsen in de eigen tempel. Per slot van rekening ging de strijd tussen twee legers niet zozeer tussen de soldaten, maar tussen de verschillende goden. Zie Gordon, p. 35-36 en S.A. Wiggins, *Old Testament Dagon in the Light of Ugarit*, in: *Vetus Testamentum*, Vol. 43, 1993, 270.

⁴ Zie ook 1 Kron 10:10 waarbij het omgekeerde gebeurt: na de nederlaag van koning Saul en zijn dood wordt zijn schedel als trofee aan de tempel van Dagon gehangen.

⁵ In een belangrijke Akkadische godenlijst wordt Dagon gelijkgesteld met Enlil (Wiggins, 269) en in de Ras Shamra tabletten uit Ugarit wordt Baäl de “zoon van Dagon” genoemd, wat Bronner uitlegt als een uitbreiding van de vegetatieve eigenschappen van Baäl als “vruchtbaarheidsgod” naar in het bijzonder “graan”: L. Bronner, *The Stories of Elijah and Elisha as Polemics against Baäl Worship*, Leiden, 1968, 79: “A reading of the Ugaritic texts clearly shows that Baäl was a vegetation and fertility god, closely connected with grain, as his name *bn dgn* indicates.”

⁶ Over de etymologie van de naam Dagon en de grote populariteit van deze godheid onder de omringende volken van het Oude Israël, zie K. Van der Toorn & B. Becking (eds.), *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, Leiden, 1999, 408-413.

⁷ S.B. Noegel maakt dezelfde associatie in zijn artikel “The Egyptian Origin of the Ark of the Covenant” (in: T.E. Levy & T. Schneider (eds.), *Israel's Exodus in Transdisciplinary Perspective. Text,*

OOGST EN OORDEEL

In een aantal profetische teksten wordt het beeld van de oogst gebruikt om het oordeel van JHWH over een volk te beschrijven. Zo roept JHWH in Joël 4:13 (3:13) op om “de sikkel erin te slaan, want de oogst is rijp” en “de wijnbakken stromen over, want hun boosheid is groot” (oordeel over de volken). In Hos 6:11 is ook voor Juda een “oogst weggelegd,” nadat de wandaden van Israël zijn beschreven en veroordeeld. Het oordeel over Israël in Jes 17:5 spreekt van de maaier die de aren samenbrengt en deze afsnijdt. In het volgende hoofdstuk gebruikt de profeet opnieuw beeldende taal uit de landbouw, nu in een gericht tegen Ethiopië. Voor de oogst begint, voordat de druiven rijp zijn, “zal JHWH de ranken afsnijden en de loten afkappen” (18:4-5). Jeremia spreekt tenslotte over het oordeel tegen Babylon als de tijd van de oogst die wel zal komen voor haar: een onheilspellende uitspraak in de betekenis van “jouw tijd komt nog wel...” (51:33).

TARWE EN ARK

De Ark van het Verbond kan zelf ook direct geassocieerd worden met tarwe. De Verbondskist, vervaardigd in de woestijn, wordt in verband gebracht met het *manna* dat het volk moest verzamelen en dat hen gedurende 40 jaar gevoed heeft (Exod 16). Het was een substituut voor tarwe en het volk bakte er broden van. In de verzen 32-33 geeft Mozes in naam van JHWH de opdracht aan Aäron om een urn te vullen met *manna* en deze te plaatsen “voor JHWH.” In vers 34 wordt beschreven dat Aäron inderdaad een urn vulde en deze plaatste bij de Verbondstekst. Volgens Exod 25:21,26 krijgt Mozes de opdracht om de Verbondstekst “die JHWH geven zal” in de Ark te plaatsen.⁸ Zo mogen we dan concluderen dat de urn met *manna*, ook al is in Exod 16 de Ark nog niet gebouwd, bij (of zelfs in) de Verbondskist geplaatst was.

Na de instructies hoe de Ark gebouwd moet worden in Exod 25 volgt verder ook nog de instructie om een tafel te maken waarop het toonbrood geplaatst moet worden (v. 30). Deze maakt, samen met de Ark en andere voorwerpen, deel uit van het heiligdom dat Mozes bouwt voor JHWH. Het brood moest altijd op de “tafel des aangezichts” liggen, zoals naast Exod 25:30 ook in Num 4:7 wordt aangegeven.

De derde aanwijzing dat de Ark van het Verbond en graan een directe associatie oplevert is het feit dat enkele belangrijke verhalen over de Ark plaatsvinden bij een dorsvloer, oftewel de plaats waar het graan en het kaf van elkaar gescheiden worden na de graanoogst. 2 Sam 6:6 vertelt over het ongelukkige voorval van Uzza die de Ark wilde tegenhouden omdat de runderen uitgleden. Hij stierf ter plekke bij de dorsvloer van Nachon.⁹ Salomo bouwde de Tempel op de dorsvloer van Ornan (2 Kron 3:1), die door David gekocht was (1 Kron 21:21-28). Bij de inwijding van de Tempel werd de Ark in het Heilige der Heiligen geplaatst (2 Kron 5).¹⁰

GRAAN EN MUIZEN

De Filistijnen laden de Ark op een nieuwe wagen en leggen er ook gouden muizen bij en afbeeldingen van hun gezwollen, wegens de plaag die hen allen treft (1 Sam 6:4-5). Ze hopen door de gouden beeldjes JHWH zo ver te krijgen dat Hij ophoudt met het slaan van het land, zijn goden en zijn inwoners (v. 5).

Archaeology, Culture, and Geoscience, Heidelberg, 2015): “(...) Dagon was associated with new grain and fertility (...)” p. 233.

⁸ Zie ook Joz 8:30-35 en H.J. Stoebe, *Das erste Buch Samuelis*, Kommentar zum AT, Stuttgart, 1973, 156.

⁹ In 1 Kron 13:9 wordt dit voorval ook verteld, nu bij de dorsvloer van Kidon.

¹⁰ Noegel ondersteunt deze Ark en tarwe/dorsvloer associaties: “(...) the Ark of the Covenant was associated with new grain and the threshing floor.” (p. 233).

Het woord voor “muis” (עֶכָּבֵר) komt niet vaak voor in de Tenach. Buiten de vier vermeldingen in 1 Samuel 6 wordt het genoemd in Lev 11:29 in een opsomming van onreine en dus oneetbare dieren en in Jes 66:17 in een afsluitende en zeer omineuze tekst over wie onder het oordeel van JHWH zal vallen. De verwijzing naar muizen in verband met de Ark is dus erg opvallend te noemen. Veel commentaren weten niet zo goed uit te leggen wat de rol van de muizen is bij de plaag van de Filistijnen.¹¹ Anderen veronderstellen dat wat muizen nu eenmaal altijd doen: overal aan knagen.¹² Muizenplagen zijn van alle tijden en overal waar mensen zijn leven ook muizen.¹³ Van het eerste begin dat mensen hun voedsel opsloegen zochten ze naar manieren om muizen daarbij weg te houden. Zeker de opslag van graan was erg aantrekkelijk voor muizen.¹⁴ Een grote hoeveelheid muizen kan in een korte tijd zeer grote schade aanrichten aan gewassen en voedselvoorraden.¹⁵

GRAAN EN ZEGEN

Een goede oogst wordt in Tenach geassocieerd met de zegen van JHWH die regen geeft op tijd en het gewas laat groeien. Dat zonder de zegen van JHWH niets groeit wordt zeer duidelijk uit Gen 26:12, waarin wordt verteld dat Isaak het land bezaaide en honderdvoudig oogstte “want de Heer zegende hem.” Dezelfde boodschap wordt in negatieve bewoordingen gegeven in Jer 12:13 waar de oogst als gevolg van Gods handelen uitblijft: “Ze hebben tarwe gezaaid, maar doornen geoogst, al hun moeite was tevergeefs. De opbrengst is beschamend door de ziedende toorn van JHWH.”¹⁶

JHWH was verantwoordelijk voor de omstandigheden waaronder het graan (en andere vruchten) kon groeien of juist niet. Precies zo werden door andere volken hun goden aangesproken op hun zegen brengende kwaliteiten. Een slechte oogst betekende dat de god boos was op de mensen. Droogte (maar ook regen op de verkeerde momenten)¹⁷ in het bijzonder en misoogst in het algemeen wordt in

¹¹ Zie het artikel van J.B. Geyer, *Mice and Rites in 1 Samuel V-VI*, in: *Vetus Testamentum* 31/3, 1981, 293-304 waarin de auteur een overzicht geeft van de verschillende verklaringen die gegeven worden voor de (vijf) gouden muizen.

¹² Er is een bekend verhaal van Herodotus over Sennacherib die Egypte wilde binnenvallen, maar door een invasie van muizen de strijd moest opgeven. De muizen hadden alle boogpezen doorgebeten en ook andere wapens, waarna het Assyrische leger onder grote verliezen de aftocht moest blazen. Zie P.S. Evans, *The Invasion of Sennacherib in the Book of Kings. A Source-Critical and Rhetorical Study of 2 Kings 18-19*, Leiden, 2009, 1-2 en J. Blenkinsopp, *Hezekiah and the Babylonian Delegation: A Critical Reading of Isaiah 39:1-8* in: Y. Amit & E. Ben Zvi (eds.), *Essays on Ancient Israel in Its Near Eastern Context. A Tribute to Nadav Na'man*, Winona Lake, 2006, 107.

¹³ In het artikel van Geyer wordt besproken waarom enkele onderzoekers de gouden muizen zien als een aanduiding voor een tweede plaag (p. 297). De auteur deelt deze mening overigens niet en beweert dat de muizen een offer zijn aan de godheid om een ziekte (de plaag van de tumoren) weg te nemen. Hoe dit verder ook zij, er is een duidelijke associatie te maken tussen muizen en graan. Gekoppeld aan de weinige keren dat in de Bijbel gesproken wordt van “muizen” mag het opvallend genoemd worden dat juist in een verhaal over graanoogst de auteur de aanwezigheid van (gouden) muizen aanhaalt.

¹⁴ Zie het artikel van Adamson over de moeilijkheden die de mensen in het Oude Nabije Oosten ondervonden om de oogst gedurende een langere tijd goed te bewaren: “(...) harvested crops remained only too accessible to marauding rats and mice.” P.B. Adamson, *Problems over Storing Food in the Ancient Near East*, in: *Die Welt des Orients* 16, Göttingen, 1985, 8.

¹⁵ Stoebe, p. 151. Eigentijdse voorbeelden van de enorme schade die een grote hoeveelheid muizen kan aanrichten is bijvoorbeeld te vinden op https://www.telegraaf.nl/nieuws/2711812/grote-killermuis-eet-miljoenen-vogels-levend-op?utm_source=google&utm_medium=organic en <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/artikel/766076/miljoenschade-door-muizenplaag-friesland> (15/01/19). Dit zijn slechts twee willekeurige berichten uit een zeer lange reeks.

¹⁶ Willibrordvertaling 1975. Andere voorbeelden van het verdwijnen van de oogst door het straffende ingrijpen van JHWH zijn: Jes 16:9, 17:11, 32:10-13; Jer 5:17 en 8:13.

¹⁷ Voor de tarweoogst is een periode van droogte nodig. Regen op het verkeerde moment kon de oogst negatief beïnvloeden, zie 1 Sam 12:17-18 waar Samuël JHWH vraagt om donderslagen en regen te geven in de tijd van de tarweoogst, omdat het volk een groot kwaad had gedaan (het vragen om een koning).

Tenach beschouwd als een straf van JHWH voor het niet naleven van het Verbond.¹⁸ Een goede oogst is dan het teken dat de mensen zich wel aan de regels van het Verbond hebben gehouden en daardoor zich mogen verheugen in het zegenende partnerschap van de verbondsrelatie met JHWH: “(...) Hij zegent uw kinderen in uw midden; Hij geeft uw gebied vrede, Hij verzadigt u met het vette der tarwe.”¹⁹

OOGST EN INTOCHT

De “exodus” van de Ark wordt (in tegenstelling tot de exodus van het volk) direct gevolgd door een intocht in het Beloofde Land aangezien de kalveren doorlopen naar Beth Shemesh, net over de grens in Israëliisch gebied. Wanneer we het verhaal lezen over de intocht van het volk onder leiding van Jozua (Joz 1-5) vallen ons een paar interessante parallellen op. In de eerste plaats speelt de Ark een hoofdrol. In hoofdstukken drie en vier van Jozua wordt verteld hoe de priesters die de Ark droegen in het midden van de Jordaan bleven staan, welke droogviel op het moment dat de priesters in het water stapten, en hoe daarna het hele volk langstrok naar de overkant.

Opvallend is de vermelding in Joz 5:11-12 dat het *manna* ophield “daags nadat ze van de opbrengst van het land hadden gegeten”: ongezuurde broden en geroosterd koren. God had zijn volk geleid naar het Beloofde Land en nu ze daar waren aangekomen was er geen noodzaak meer om met *manna* de mensen te voeden. Het land was vruchtbaar en gezegend door JHWH en bracht dus tarwe voort voor de nieuwe bewoners. De Ark keerde terug naar Israël na een lange periode in vijandig gebied te hebben doorgebracht en kwam aan te midden van de tarweoogst.

En als deze overeenkomsten nog niet voldoende zijn sluiten we af met nog een vermelding uit het intochtsverhaal van Jozua. Het water dat tijdens de overtocht door de Jordaan bleef stilstaan toen de priesters die de Ark droegen het water ingestapt waren, datzelfde water was voordat de overtocht plaatsvond “gedurende de gehele oogsttijd buiten de oevers getreden” (Joz 3:15).²⁰

OOGST EN HET “WEKENFEEST”

In het Oude Israël werden drie grote pelgrimsfeesten gevierd. Deze vonden plaats aan het begin van elke belangrijke oogstperiode. Zo werd met Pesach het “feest van de ongezuurde broden” gevierd dat samenviel met de gerstoogst (Exod 34:18-20). Vijftig dagen later (op de dag na de zevende Sabbat, Lev 23:16) vierde de Israëlieten het “Wekenfeest,” met de oogst van de tarwe, de graansoort die het laatste rijpt (Exod 34:22, Num 28:26). Het derde feest volgde in het najaar bij de oogst van de druiven (het “Loofhuttenfeest”, Deut 16:13-16). De tarwe die de Beth Shemieten oogstten bij terugkeer van de Ark doet denken aan het “Wekenfeest” dat ook “feest van de eerstelingen” wordt genoemd. Op deze dag wordt de eerste opbrengst van het land aangeboden aan JHWH. Num 28:26 spreekt hierbij overigens enkel over een “meeloffer.”²¹

¹⁸ Het duidelijkste voorbeeld vinden we in 1 Kon 18 waar de jarenlange droogte verklaard wordt door de afgoderij van Achab. In vers 1 stuurt JHWH Elia naar de koning omdat “Hij regen wil geven op de aardbodem.” Na de slachtpartij van de profeten van Baäl (en dus het einde van de afgodendienst) brak er een zware stortregen uit.

¹⁹ NBG 1951, Ps 147:13b-14. Andere voorbeelden zijn Deut 32:14; Ps 81:16, 126:5.

²⁰ Ook opgemerkt door Noegel, p. 233.

²¹ Over de betekenis van *Shavuot* (“Wekenfeest”) en de verhouding tussen de verschillende Bijbelteksten, het offeren van de verschillende “eerstelingen van het land” en de invulling van het feest in de joodse traditie, zie R. Goodman, *Teaching Jewish Holidays. History, Values and Activities*, Denver, 1997, 215-219.

Een tekst die in de joodse traditie sterk verbonden is aan het feest van de tarweoogst is Deut 26.²² In dit hoofdstuk wordt gesproken over de opdracht om de eerstelingen van de oogst aan te bieden aan JHWH als dank voor zijn bevrijdende daden en de schenking van het vruchtbare land. We citeren hier de eerste elf verzen omdat deze tekst veel associaties oproept met de terugkeer van de Ark, welke we in het afsluitende deel zullen bespreken:

Wanneer gij zijt gekomen in het land dat Jahwe uw God u in eigendom geeft, wanneer gij het in bezit hebt genomen en er gevestigd zijt, dan moet gij de eerste veldvruchten die gij oogst in het land, dat Jahwe uw God u schenkt, in een korf doen en daarmee naar de plaats gaan, die Jahwe uw God zal uitkiezen om er zijn naam te vestigen. Gij moet naar de priester gaan die er in die dagen is, en hem zeggen: "Heden belijd ik voor Jahwe mijn God, dat ik in het land ben gekomen, dat Hij onze vaders onder ede beloofd had."

De priester neemt dan de korf van u aan en zet hem voor het altaar van Jahwe uw God. Dan moet gij, staande voor Jahwe uw God, zeggen: "Mijn vader was een zwervende Arameeër. Hij is met een klein getal mensen naar Egypte gegaan en, terwijl hij daar als vreemdeling verbleef, een groot, machtig, talrijk volk geworden. Toen de Egyptenaren ons slecht behandelden, ons verdrukten en ons harde slavenarbeid oplegden, hebben wij tot Jahwe, de God van onze vaders, geroepen. En Jahwe heeft ons verhoord en zich onze vernedering, ons zwoegen en onze verdrukking aangetrokken.

Hij heeft ons uit Egypte geleid met sterke hand, met uitgestrekte arm, onder grote verschrikkingen, tekenen en wonderen. Hij heeft ons naar deze plaats gebracht en ons dit land geschonken, een land van melk en honing. Daarom breng ik nu de eerste vruchten van de grond, die Gij, Jahwe, mij hebt geschonken." Dan moet ge die voor Jahwe uw God neerleggen, u voor Hem neerbuigen en samen met de levieten en de vreemdelingen die bij u wonen feestvieren, om al de weldaden die Hij aan u en aan uw huis heeft geschonken.²³

CONCLUSIE

We hebben aangetoond in de zeven lijnen van associaties dat een op zichzelf eenvoudige opmerking over het binnenhalen van de tarweoogst bij nadere beschouwing een complex geheel aan betekenissen oplevert. We zijn hiervoor eerst "uit het verhaal gestapt" en onderzochten de betekenissen die verbonden zijn aan "tarwe" en "oogst." We mogen veronderstellen dat de auteur op de hoogte was van (de meeste van) de associaties die deze begrippen oproepen bij zijn hoorders en dat hij hier bewust gebruik van maakte.

Veel commentatoren schenken weinig tot geen aandacht aan de opmerking dat de Beth Shemieten bezig waren met de tarweoogst op het moment van terugkeer van de Ark naar Israël. Noegel slaat de spijker echter op de kop in zijn artikel over de Egyptische achtergrond van de Ark van het Verbond waar hij samenvattend het volgende schrijft:

Such references suggest a correlation between the Ark's movement and the harvest and again demonstrate that the Hebrew 'aron (...) was intimately connected to threshing floors and their fructifying and chthonic associations.²⁴

²² Goodman, p. 215.

²³ Willibrordvertaling 1975. Let ook op de opdracht om zich neer te buigen voor JHWH bij het brengen van het meeloffer: kan dit ook verwijzen naar het buigen van het graan bij het oogsten van de aren?

²⁴ Noegel, p. 235.

We zullen de gevonden associaties nu weer “terug in de tekst brengen” en bekijken wat ze te maken hebben met de terugkeer van de Ark in Israël.

De terugkeer van de Ark na het verblijf in de tempel van Asdod en in de steden van de Filistijnen doet denken aan de intocht van het volk na de uittocht uit Egypte. Het is een verkorte versie die echter eveneens geleid werd door JHWH. Nu was het niet de “wolk” die voorging, maar twee loeiende kalveren. Het wonder wordt er niet kleiner door. De Ark, buitgemaakt in een oorlog omdat het volk dacht dat de kracht van JHWH voor hen ten allen tijden beschikbaar en oproepbaar was, keert terug op eigen kracht. De Filistijnen wilden van de Ark af door de vele plagen die het veroorzaakte onder hun volk. Het doet herinneren aan de farao die Mozes en Aäron vroeg om weg te gaan na de plagen van Egypte.

Bij de “grote intocht” stonden de priesters die de Ark droegen in het water van de Jordaan (dat tijdens de oogsttijd buiten de oevers getreden was). Het water werd stroomopwaarts tegengehouden, waardoor het volk langs de Ark naar het Beloofde Land kon gaan. De Ark van het Verbond speelt in het intochtsverhaal dus een hoofdrol. Direct nadat het volk van Israël het land was binnengetrokken hield het *manna* op en at men van de opbrengst van het land: ongezuurde broden en geroosterd koren. De “kleine intocht” van de Ark in 1 Sam 6 vond eveneens plaats tijdens de oogst, een extra verwijzing naar Gods zegende kracht.

JHWH leidde zijn volk uit Egypte, zorgde voor *manna*-brood in de woestijn gedurende 40 jaar omzwervingen en bracht de nakomelingen langs de Ark in het Beloofde Land, waar ze direct aten van wat het Land opbracht. Er was eten in overvloed, de Heer bracht het volk immers naar een “land van melk en honing” (Deut 26:9). Maar ook al was het land zelf vruchtbaar en kon het vele vruchten voortbrengen, de oogst was niet vanzelfsprekend. Het is JHWH die laat groeien of verdorren. Een goede oogst betekende dat God zijn zegen geeft over het land en het volk. De Ark die terugkeerde staat daarom in het teken van deze zegen, want het keerde terug in de oogsttijd. De kracht van JHWH staat centraal in hoofdstuk 6 van het boek Samuël. We komen hier straks op terug.

De historie van de Ark die buitgemaakt werd door de Filistijnen begon met een overtreding van het volk die de Ark uit Silo haalde om voor hen te vechten (1 Sam 4). In vers 7 stellen de Filistijnen de Ark gelijk aan JHWH zelf (en leggen in vers 8 *en passant* ook nog een verband met de plagen waarmee “deze god” de Egyptenaren geslagen heeft) en het is logisch om te veronderstellen dat het volk hetzelfde dacht. Met de Ark hebben ze JHWH zelf in het legerkamp willen brengen. Toch werd het volk verslagen, vele van hen werden gedood en de Ark werd buitgemaakt. Een grote catastrofe was het volk overkomen en de logische conclusie is dat de Ark niet gelijkgesteld kan worden met de almacht van JHWH (het omgekeerde is ondenkbaar: het zou betekenen dat de Ark en JHWH wel een en dezelfde waren, maar dat de kracht van JHWH tekortschoot). Dit wil zeggen dat men niet de kracht van JHWH kon “sturen” naar eigen goeddunken. De Ark van het Verbond is wel verbonden met JHWH’s kracht - zie maar wat de Filistijnen overkwam tijdens het verblijf van de Ark op hun grondgebied - maar het is JHWH zelf die bepaalt hoe, waar en wanneer deze kracht zich laat gelden.²⁵

Een (ondertussen) duidelijke aanwijzing dat de Ark en JHWH’s kracht wel verbonden, maar niet synoniem zijn is de opmerking dat de “Beth Shemieten bezig waren met de tarweoogst.” In de tijd dat de Ark buiten Israël verbleef groeide het graan gewoon door. Zeven maanden is de Ark weggeweest en dat is ongeveer de periode dat tarwe nodig heeft om te groeien. We weten dat de oogst het gevolg is van de zegen van JHWH. Zonder deze zegen zou er niets zijn om te oogsten. Indien JHWH nu onlosmakelijk en volledig verbonden zou zijn geweest met de Ark, zou zijn kracht

²⁵ Gordon, p. 36.

buiten Israël zijn en was de tarwe niet gegroeid. We kunnen de theologische implicaties van deze opmerking nog veel verder exploreren, maar in het kader van dit artikel volstaat het om vast te stellen dat JHWH onafhankelijk van de Ark handelt en er niet mee vereenzelvigd kan worden.²⁶ Eveneens kunnen we vaststellen dat wat begon met een overtreding van het volk waardoor de Ark in vijandige handen terecht kwam, nu door JHWH zelf is rechtgezet en dat Hij zijn zegen niet weg heeft genomen van het volk. “Alles is goed”, zou je eenvoudig kunnen stellen.²⁷

Voor wie het niet goed gaat zijn de Filistijnen. Zij hebben te lijden onder plagen en hopen door de Ark te laten terugkeren met de gouden voorwerpen hiervan af te geraken. Ze dachten dat ze de overwinning hadden behaald door het leger van de Israëlieten te verslaan en de Ark, waarvan ze meenden dat het de godheid zelf was, als trofee in hun tempel te plaatsen. De Ark werd gezet bij het beeld van hun god Dagon, waarvan we hebben gezien dat deze geassocieerd kan worden met “graan.” In I Sam 5:3-4 wordt verteld dat Dagon tot twee keer toe was gevallen. Met zijn gezicht naar de aarde lag het voor de Ark op de grond, de tweede keer helemaal in stukken. Het is duidelijk dat hiermee de onmacht wordt aangetoond van het godenbeeld en daarmee ook van de god die ermee gelijk werd gesteld, tegenover de werkelijke macht van de ene levende God. Dagon, de nationale god van de Filistijnen is machteloos gebleken. Hij is in brokken uiteengevallen.

Dit is het begin van een periode van rampspoed voor de Filistijnen, welke ze toeschrijven aan de Ark en de God die daarbij hoorde. Uiteindelijk besluiten ze dat er maar één manier is om van alle ellende af te raken en dat is door de Ark terug te laten keren naar “zijn plaats.” Terwijl de Ark onderweg is naar Israël volgen de vijf Filistijnse stadsvorsten op een afstand. Ze zien dus wat de Beth Shemieten aan het doen zijn op het moment dat de Ark terugkeert uit ballingschap: ze halen de tarweoogst binnen. JHWH die gezegevierd heeft over de “graangod” Dagon en aangetoond heeft dat deze god slechts een machteloos, door mensen gemaakt beeld was, keert terug bij zijn volk te midden van de oogst. Hier wordt nogmaals bevestigd dat het JHWH is die het graan laat groeien en dat Hij de enige ware levende God is. Alle andere goden zijn maaksels van mensen en kunnen niets, zij laten het graan niet groeien.

Het verhaal maakt duidelijk dat het JHWH is die bepaalt of er een vette oogst zal zijn of een magere oogst (Gen 41:25, 28, 32) en dat Hij en Hij alleen de macht heeft over leven en dood. Zo kun je het feit dat het de Filistijnen slecht gaat terwijl de Beth Shemieten rustig hun graan binnenhalen ook zien in het kader van het oordeel van JHWH dat eveneens verbonden is aan (de afwezigheid van) oogst. JHWH, God van Israël, groter dan een voorwerp, machtiger dan een godenbeeld, oefent zijn kracht uit binnen Israël en erbuiten. De Israëlieten halen hun oogst binnen en krijgen het leven, de Filistijnen haalden de Ark binnen en krijgen de dood.

De muizen die zo onverwacht het verhaal van de Ark binnensluipen kunnen we nu ook in verband brengen met de graanoogst van de Beth Shemieten. De Filistijnen leden onder een plaag die te maken had met builen of tumoren en wellicht ook met muizen. Een muizenplaag betekende een gevaar voor de oogst en voor de voorraden. Of de gouden beeldjes van de muizen nu wel of niet duiden op een aparte tweede plaag, de associatie met graan is onmiskenbaar. Een plaag voor de Filistijnen, dood en verderf brengend, de Ark die teruggestuurd wordt met gouden voorwerpen van tumoren en muizen om van alle ellende af te komen en een graanoogst in Israël

²⁶ N.N. Glatzer (ed.), *On the Bible. Eighteen Studies by Martin Buber*, New York, 1968, 132 en 135: “You do not have YHVH when you have the Ark; just when you think you have Him, you do not.”

²⁷ Dit staat in schril contrast met wat er na de terugkeer van de Ark gebeurt met de Beth Shemieten: zij maken een fout (welke precies is onzeker) en een goddelijke plaag treft hen (1 Sam 6:19). De opmerking over de graanoogst krijgt hierdoor een nog groter gewicht als een scharnierers dat een duidelijk contrast aangeeft.

terwijl de Filistijnse stadsvorsten toekijken. Hier wordt op een zeer speelse wijze opnieuw gezinspeeld op de zegen die enkel en alleen van JHWH komt: oordeel en dood voor de Filistijnen, zegen en leven voor de Israëlieten.

Er zijn nog veel meer associaties en “verborgen” betekenissen te vinden in het verhaal van de Ark. De beelden die de auteur tot zijn beschikking had zijn nog lang niet uitgeput. Ook de betekenissen die verbonden zijn aan de tarweoogst kunnen nog verder uitgewerkt worden, maar we menen dat het complexe en diepgaande karakter van het geheel van de associaties voldoende is aangetoond. Eveneens lieten we zien dat een dergelijk onderzoek, waarbij de onderzoeker uit de tekst stapt, op zoek gaat naar associaties en verwijzingen en dit geheel weer terugbrengt in de tekst, bij kan dragen aan een beter begrip van de tekst. De Ark van het Verbond heeft alles te maken met graan, met oogst en wat dit representeert, namelijk het zegende leven van JHWH zelf.

In: J. Taschner & J. Temmerman (eds.), *Theological Essays in Biblical, Religious and Historical Perspective*, Analecta Bruxellensia Vol. 19, Zürich 2019, p. 49-61.